

Enige Nederlandse onbepaalde voornaamwoorden tussen sommige Duitse en Engelse

Ton van der Wouden
Meertens Instituut

Abstract

Taking a Germanic Sandwich perspective, this paper investigates a number of indefinite pronouns from German, Dutch and English. It turns out that either the comparable elements show comparable behavior, or the differences pattern in such a way that Dutch is nearly always in between the neighboring languages. These findings corroborate the original Van Haeringen (1956) hypothesis that Dutch is between Dutch and English not only geographically, but also grammatically. The investigations also shed new light on the underinvestigated grammatical class of indefinite pronouns, which shows the validity of the Sandwich heuristic once again.

1. Inleiding

In zijn *Nederlands tussen Duits en Engels* (1956) betoogt Van Haeringen dat het Nederlands niet alleen geografisch, maar ook in taalkundig opzicht tussen de twee buurtalen te positioneren is. In een aantal conferenties sinds 2005 – eerst onder de noemer Nederlands tussen Duits en Engels, later Germanic Sandwich – is deze aanpak weer opgepakt en verbreed (zie ook Van der Wouden 2010, Meyer et. al 2022). Hij werpt zijn vruchten af. Waar Van Haeringen zich eerder voornamelijk tot de inflectionele morfologie beperkte, bleek hetzelfde patroon ook in delen van de syntaxis, de woordvorming, de taalverwerving en zo voort terug te komen. Heel vaak zit het Nederlands op de een of andere manier (zie ook Hüning 2006) tussen de twee buurtalen in, waarbij het soms meer naar het oosten, en soms ook meer naar het westen lijkt te hellen.

In dit artikel onderzoek ik overeenkomsten en verschillen tussen onbepaalde voornaamwoorden van het Engels, het Nederlands en het Duits, een woordsoort toch die vanuit dit perspectief bij mijn weten nog niet onderzocht is. De sandwich-gedachte voorspelt dat we geen gevallen zullen vinden waarin de perifere talen Duits en Engels één patroon laten zien, en de taal in het midden, het Nederlands, een ander.

Dit stuk is als volgt opgebouwd. Ik begin met de vraag wat een onbepaald voornaamwoord is (de grammatica's zijn het daar bepaald niet over eens); het antwoord dat ik kies, baseer ik op de typologische studie van Haspelmath (1997).

Vervolgens ga ik vanuit het sandwich-perspectief nader in op een aantal onbepaalde voornaamwoorden, waarbij ik me in mijn selectie eveneens laat inspireren door Haspelmath. Ik besluit met een algemene bespreking van de bereikte resultaten en een vooruitblik op nader onderzoek.¹

2. Onbepaalde voornaamwoorden

De meeste talen in de wereld hebben onbepaalde voornaamwoorden zoals *iemand*, *something*, *etwas*. In een paar willekeurig gekozen kleinere Nederlandse grammaticale werken zijn definities te vinden zoals de volgende:

- (1) Houët (1992, 65): “Onbepaalde voornaamwoorden verwijzen naar onbepaalde personen en zaken uit de werkelijkheid”
- (2) Vrisekoop (2001, 51): “Onbepaald voornaamwoord, woordsoort die gebruikt wordt ter vervanging van een onbepaald zelfstandig naamwoord”
- (3) Onze Taal (2016, 67): “Een onbepaald voornaamwoord verwijst niet – zoals andere voornaamwoorden – naar een specifieke persoon of zaak, maar heeft een algemene verwijzing. De term onbepaald’ duidt aan dat het aantal of de identiteit van iets of iemand niet nader gespecificeerd wordt.”

Grotere naslagwerken aarzelen met het geven van dit soort definities. De *ANS* (Haeseryn et al. 1997, 5.9.1) schrijft bijvoorbeeld

- (4) “Binnen de toch al heterogene categorie van de voornaamwoorden vormen de onbepaalde voornaamwoorden wel de meest heterogene groep. Als een algemene overkoepelende karakterisering van onbepaalde voornaamwoorden zou de volgende omschrijving kunnen dienen: voornaamwoorden die geen precieze informatie geven over de hoeveelheid van de zelfstandigheden waarnaar ze verwijzen.”

Grotere grammatica's geven meestal ook geen formele definitie, maar volstaan met een aantal voorbeelden die kennelijk representatief geacht worden voor de categorie. Hier bijvoorbeeld Klooster (2001, 77):

¹ Ik dank het publiek tijdens de (on-line) Germanic Sandwich, Ad Foolen, en de reviewers van *Leuvense Bijdragen* voor hun inzichten en commentaar.

- (5) Onbepaalde voornaamwoorden:
Hiertoe worden onder meer gerekend *iemand*, *iets* en *niets*. Deze woorden worden zelfstandig gebruikt. Ze zijn ‘onbepaald’ op de manier waarop het lidwoord van onbepaaldheid *een* dat is.

Duden (Wöllstein et al. 2016, 409) behandelt onbepaalde voornaamwoorden en andere onbepaalde constructies, waaronder die met onbepaalde lidwoorden, samen:

- (6) Mit indefiniten Artikelwörtern und Pronomen (kurz: Indefinita) gibt man an, dass etwas nicht näher identifiziert ist. Zum Teil haben diese Wörter zugleich quantifizierende Bedeutung.

en De Vries (2001, 168) spreekt van

- (7) woorden en woordcomplexen met functies die niet door andere voornaamwoorden worden vervuld.

In andere grammaticale tradities komt het concept “onbepaald voornaamwoord” helemaal niet voor: zo zoekt men bijvoorbeeld vergeefs naar de term “indefinite pronoun” in de *Cambridge Grammar of English Language* (Huddleston en Pullum 2017). Tesch (1990, 17) schrijft:

- (8) Generell lassen sich bei der Behandlung von *some* und *any* in der linguistischen Literatur zwei Hauptrichtungen feststellen. Die eine (vor allem ältere und deutschsprachige) Schule zählt *some* und *any* zu den Indefinitpronomen, die neuere Richtung der englischen Referenzgrammatiken ordnet *some* und *any* in das *determinersystem* ein. Es handelt sich hierbei nicht um Gegensätzlichkeiten oder sogar Widersprüche, sondern nur um unterschiedliche Bezeichnungen desselben Sachverhalts. So erwähnen die ersteren auch den “attributiven gebrauch” von *some* und *any* (der dem Begriff des *determiners* der neueren Schule entspricht), während die letzteren ebenfalls von der pronominalen Verwendung von *some* und *any* sprechen.

Feit is ondertussen dat de meeste talen woorden en uitdrukkingen hebben die erg op onze Nederlandse onbepaalde voornaamwoorden lijken. Sterker nog, veel talen hebben, net zoals het Nederlands (zie hieronder), meer dan één manier om onbepaalde voornaamwoorden te vormen. Zo heeft het Engels, onder meer, de vormen met *any* en die met *some*:

- *someone, somebody, somehow, somewhere, sometime*
- *anyone, anybody, anyhow, anywhere, anytime*

De verschillende Engelse vormen hebben niet dezelfde distributie en vervullen niet dezelfde functies, zoals in de uitvoerige wetenschappelijke literatuur over het onderwerp is aangetoond. Dat verschillende onbepaalde voornaamwoorden binnen een taal verschillende distributies en functies hebben, is overigens niet uniek voor het Engels.

Haspelmath (1997) – een boek dat overduidelijk in de hierboven door Tesch aangeduide Duitse traditie past – onderzoekt de onbepaalde voornaamwoorden van zo’n 100 talen van over de hele wereld en uit een groot aantal taalfamilies. De studie laat onder veel meer zien dat een aantal manieren waarop onbepaalde voornaamwoorden gemaakt kunnen worden in tal van talen terugkeert en dat de distributie van individuele onbepaalde voornaamwoorden weliswaar verschilt, maar dat voortdurend dezelfde distributiepatronen opduiken. Die patronen vormen een semantische kaart, en de hoofdhypothese van het boek is dat de verschillende functies van onbepaalde voornaamwoorden altijd een aaneengesloten gebied op die kaart zullen vormen. (9) illustreert dit voor de verschillende Nederlandse onbepaalde voornaamwoorden die Haspelmath bespreekt.

- (9) De taakverdeling tussen een aantal Nederlandse onbepaalde voornaamwoorden volgens Haspelmath (1997)

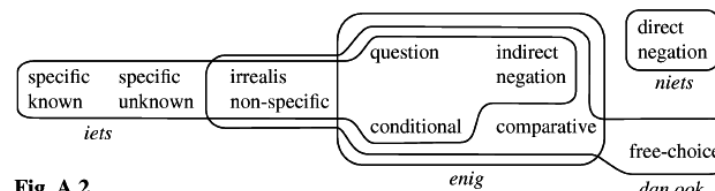

Fig. A.2

Hoewel de aanpak niet zonder problemen is (zie onder meer Diesing 1998, Van der Wouden 2000, Hoekstra 2014), heb ik grote waardering voor het boek van Haspelmath.

Ook zijn definitie is echter helaas niet erg helder:

- (10) This work applies the cross-linguistic perspective to INDEFINITE PRONOUNS like English *somebody*, *something*, *somewhere*, *anything*, *anytime*, or Japanese *dareka* ‘somebody, anybody’, *dokoka* ‘somewhere, anywhere’, *daremo* ‘anybody, nobody’, *nanimo* ‘anything, nothing’. Such indefinite pronouns generally occur in SERIES, e.g. the English *some*-series and the *any*-series, or the Japanese *-ka*-series and the *-mo*-series. [. . .] (Haspelmath 1997, 9)

There is both a functional and a formal component to the definition of the subject-matter of this study. From a functional point of view, the expressions investigated here can be characterized as INDEFINITE (in the sense discussed below), and from a formal point of view they can be characterized as PRONOUNS, i.e. functional elements. [. . .] (Haspelmath 1997, 9)

I will regard as indefinite pronouns such pronouns whose main function is to express indefinite reference. (Haspelmath 1997, 11)

Ik ga me niet wagen aan een alternatieve definitie, maar ik hoop met het aanhalen van een aantal verschillende voorgestelde definities wel een indruk te hebben gegeven van wat onbepaalde voornaamwoorden ongeveer zijn.

Waar Haspelmath heel duidelijk de (typologische) breedte zoekt, ga ik in dit artikel veeleer de diepte in en ga ik met name nader in op de onbepaalde voornaamwoorden die Haspelmath bespreekt voor de drie sandwich-talen. Ik doe dat vanuit een Van Haeringen-perspectief. Ik ga dus kijken of vergelijkbare onbepaalde voornaamwoorden gedrag vertonen dat in het Sandwich-patroon past. Daarmee pas ik de Van Haeringen-vraag toe op een nieuw deeldomein van de drie talen, namelijk de onbepaalde voornaamwoorden.

De verwachting is dat alledrie de talen hetzelfde patroon vertonen (11a), of dat hetzij het Engels of het Duits iets anders doet dan de twee andere talen (11b-c), of dat ze alledrie iets verschillends doen, maar dan bij voorkeur op zo’n manier dat het Nederlands op de een of andere manier tussen het Duits en het Engels zit (11d). Wat we **niet** verwachten is dat het Engels en Duits aan de ene kant zitten en het Nederlands aan de andere kant (11e):

- (11)
- EN NL DU
 - EN, NL – DU
 - EN – NL, DU
 - EN > NL > DU of DU > NL > EN
 - *EN, DU – NL

Omdat bronnen (grammatica’s) enz. het onderling niet eens zijn wat nu precies de onbepaalde voornaamwoorden van het Nederlands, het Duits en het Engels zijn en omdat ik ook niet naar volledigheid streef, neem ik die groepen onbepaalde voornaamwoorden als uitgangspunt die Haspelmath bespreekt. Voor het Engels zijn dat *some*, *any*, *no* en *ever* (p. 248 vv), voor het Duits zijn dat *etwas*, *irgend*, *je*, *jede(r)* en *niemand* enz. (p. 245 vv), en voor het Nederlands zijn dat *iets* enz., *enig*, *niets* enz. en *dan ook* (p. 246 vv). Ik zwijg daarmee over allerlei andere interessante gevallen, zoals *elk* en *each*, zoals onpersoonlijk *je/you* (*you can’t always get what you want*, dat wel een Nederlandse tegenhanger heeft, maar waarvan de Duitse tegenhanger *du* beperkt lijkt tot de omgangstaal) en zoals *men* (dat wel een Duitse maar geen Engelse tegenhanger heeft, zie vooral Duinhoven (1990), Paardekooper (1991) en Weerman (2006)).

In de hierna volgende 10 subparagrafen 3.1-3.10 behandel ik, in min of meer willekeurige volgorde, de door Haspelmath voor de drie talen genoemde groepen onbepaalde voornaamwoorden. Ik vergelijk ze met de elementen uit de andere twee talen die daar qua betekenis en/of etymologie op lijken. Volledigheid is als gezegd niet het doel. In paragraaf 4 vat ik de resultaten samen en probeer ik algemene conclusies te trekken. Het laatste paragraafje, ten slotte, bevat afsluitende opmerkingen en weidsere perspectieven.

3. De diverse typen onbepaalde voornaamwoorden

3.1. Negatieve onbepaalde voornaamwoorden

De drie sandwich-talen hebben alledrie onbepaalde voornaamwoorden met een *n*, die historisch geleed zijn, en de zinsnegatie kunnen uitdrukken (*nobody*, *nothing*, *nowhere*, . . .; *niemand*, *niets*,² *nergens*, . . .; *niemand*, *nichts*, *nirgends/nirgendwo*):

- (12)
- Nobody knows the trouble I have seen (trad. < 1887)
 - Niemand hat die Absicht, eine Mauer zu errichten (Walter Ulbricht, 1961)
 - Niemand heeft je ooit gezien maar toch ben je van mij (Kalinka, Helga, Sienke ca. 1972)
- (13)
- Nothing really matters (Madonna en vele anderen)
 - Niets is cooler dan Kerstmis (Kinderen voor kinderen)
 - Nichts ist so hart wie das Leben (Böhse Onkelz)

² Daarnaast natuurlijk ook informeel *niks*, door Haspelmath niet genoemd.

Ik geef hier alleen voorbeelden met het negatieve onbepaalde voornaamwoord op de eerste zinsplaats, in onderwerpsfunctie, maar ik geloof niet dat er interessante verschillen gaan optreden als ik zou gaan variëren met plaats in de zin of syntactische functie.

Vanuit het sandwich-perspectief is hier dus op het eerste gezicht niets interessants te beleven: de negatieve onbepaalde voornaamwoorden met een *n* gedragen zich in de drie talen op vergelijkbare wijze.

Historisch zijn er echter wel degelijk verschillen te ontdekken (zie hiervoor vooral ook Van der Horst 2008, ook voor de historische ontwikkeling van de andere hierna te behandelen onbepaalde voornaamwoorden): de Duitse en Nederlandse vormen hebben dezelfde etymologie, met het oude negatiepartikel *ne, ni* (Brockhaus Wahrig (1982) geeft voor *niemand*: *ni* ‘nicht’ + *io, eo* ‘immer, iemand(eenmal), je’ + *man* ‘Mensch, Mann’, vergelijk ook het *WNT* en de etymologiebank). De Engelse formaties daarentegen hebben *no* ‘nee’ als linker lid: *no-body* (Simpson en Weiner 1989). Dus de Engelse onbepaalde voornaamwoorden (gevormd met *no-*) hebben historisch een andere oorsprong dan de Duitse en de Nederlandse (gevormd met *ni-*): ziedaar een sandwich-patroontje.

EN – NL, DU

3.2. *Iemand en iets, iemand en etwas*

Het Duits en het Nederlands hebben parallel *jemand* en *iemand*, volgens de etymologiebank (Van der Sijs 2010) is dat een “Continental-West-Germaanse samenstelling, waarvan het eerste lid correspondeert met mnl. *ie* ‘altijd, ooit’, zie *ieder*; het tweede lid is *man* in de oude betekenis ‘mens’. De betekenis is dus [sic] ‘een of andere mens’.”

(14)

- Wil nog jemand zich uitspreken voor dit verzoek? (europarl)
- Möchte noch jemand diesen Antrag unterstützen? (europarl)
- OK, ik ben het er mee eens, maar ik rook als een schoorsteen en ga zelfs buitenshuis roken als er binnenshuis iemand is die niet van roken houdt. (europarl)
- Ich als ein eingefleischter Raucher bin bereit, außerhalb der Wohnung bzw. des Hauses zu rauchen, wenn drinnen jemand das Rauchen als unangenehm empfindet. (europarl)

Het Engels heeft niet iets dat daar (in de vorm) op lijkt, maar gebruikt in plaats daarvan vormen met *some of any*.

(15)

- Anyone else wants to speak up for this request? (europarl, vergelijk 14a)
- As an inveterate smoker, I am willing to smoke outside the home if someone inside finds smoking uncomfortable. (europarl, vergelijk 14b)

Hetzelfde beeld zien we bij *iets* en *etwas*: “NL *Iets* is, naar allen schijn, een samengetrokken vorm van *ietwes*, gevormd uit *iet* [...] en *wes*, 2den nv. van *wat*” (aldus het *WNT*). De Duitse vorm *etwas* laat de historische structuur nog veel beter zien (al gaat het daar niet om een genitief). Het Engels heeft geen cognaten, de bedoelde betekenissen worden weer uitgedrukt met samenstellingen met *some of any* als linker lid.

(16)

- Lassen Sie mich abschließend noch auf etwas verweisen, das wir meiner Ansicht nach nicht vergessen dürfen. (europarl)
- Ter afsluiting wil ik wijzen op iets wat we niet mogen vergeten. (europarl)
- What is actually needed in those circumstances is something between the armed forces and community policing. (europarl)
- Against that background, it is, if anything, absurd to attend today’s debate. (europarl)

Het Duitse *etwas* correspondeert overigens ook regelmatig ook met het Nederlandse *wat*:³

- Frau Doyle, ich habe Ihnen etwas mehr Zeit gelassen, weil das kein Antrag zur Geschäftsordnung war (europarl)
- Mevrouw Doyle, ik heb u wat meer tijd gegund, omdat uw opmerking geen motie van orde was. (europarl)

Anderzijds kan Duits *was* ook wel eens gebruikt worden in de betekenis ‘iets, etwas’ (zie sectie 3.5). Nader onderzoek zou moeten uitwijzen wat de precieze taakverdeling is tussen Nederlands *iets* en *wat*, en tussen Duits *was* en *etwas*.

³ Daarnaast heeft het Nederlands het formele en zeldzame *ietwat*.

Andermaal zien we ondertussen een sandwich-patroon: het Engels volgt een andere strategie dan het Nederlands en het Duits.

EN – NL, DU

3.3 *Jeder en ieder*

Het Duitse *jeder* is een oude samenstelling van *je* ‘ooit’. Het Nederlands heeft parallel *ieder*, “Het tweede lid correspondeert met het voegwoord onl. *wether* [ca. 1100;Will.], mnl. *weder* ‘of’, dat een vragende bijzin met twee mogelijkheden inluit” aldus de etymologiebank (Van der Sijs 2010).⁴ Het Engels heeft niets wat hierop lijkt (*whether* is alleen onderschikkend voegwoord, *every* heeft een heel andere etymologie: “early 13c., contraction of Old English *æfre ælc* ‘each of a group,’ literally ‘ever each’ (Chaucer’s *everich*), from *each* with *ever* added before it for emphasis” (<https://www.etymonline.com/word/every>)). Het Nederlands heeft bovendien de samenstelling *iedereen*, het Duits heeft wat meer samenstellingen zoals *jederlei*, *jedermann*, *jederzeit*, en het wordt verbogen als een bijvoeglijk naamwoord. Het Engels heeft ook tal van samenstellingen met *every* als linker lid.

(17)

- a. dit is in ieder geval goed hè. (CGN NL)
- b. ja oké. maar dat dat geldt voor iedereen in principe natuurlijk (CGN NL)
- c. Und wenn es nur ein solches Thema geben sollte, dann wäre es auf jeden Fall die Verteidigung und Wahrung des menschlichen Lebens und der Menschenwürde. (europarl)
‘En als er maar één zo’n probleem zou zijn, dan zou het zeker de verdediging en het behoud van het menselijk leven en de menselijke waardigheid zijn.’
- d. So jedenfalls werden wir die Bürger Europa nicht näher bringen! (europarl)
‘Op deze manier brengen we de burgers in ieder geval niet dichter bij Europa!’

⁴ Volgens een van de reviewers is dit een wat onduidelijke mededeling. In zijn/haar woorden gaat het “om een samenstelling van het bijwoord *io* (‘altijd, ooit’) (waaruit Ndl. *ie* en Duits *je*) met het pronomen Ahd. (*h*)*wedar*/ Onl. *wether* ‘wij beiden’. De verwijzing naar het uit het pronomen ontstane vragende partikel (voegwoord, bijwoord) is niet meteen relevant of semantisch verhelderend.”

- e. Wir müssen jeden Tag daran denken, das zu tun, was am kosteneffektivsten ist (europarl)
‘Elke dag moeten we eraan denken datgene te doen wat het meest kosteneffectief is’
- f. As you know, in our country, each village has its own local post office or at least a post box, with a collection every day. (europarl)
‘Zoals u weet, heeft in ons land elk dorp zijn eigen lokale postkantoor of op zijn minst een brievenbus, met elke dag een lichting’
- g. I am referring to the sixteenth century when the discovery of America turned everything upside down. (europarl)
‘Ik verwijs naar de zestiende eeuw, toen de ontdekking van Amerika alles op zijn kop zette.’
- h. Next summer, these notes will be everywhere. (europarl)
‘Komende zomer zullen deze briefjes overal te vinden zijn’

Andermaal is er een duidelijke (historische) overeenkomst tussen het Nederlands en het Duits, en wijkt het Engels af.

EN – NL, DU

3.4 *Irgend en ergens*

Het Nederlands heeft *ergens*, en dat is volgens de etymologiebank (Van der Sijs 2010) een “Oude Germaanse samenstelling met jonge Nederlandse slot-s. Mnd. *ergens*, *ergent*; ohd. *iowergin* ‘ergens’ (mhd. *iergen*, nhd. *irgend* ‘ergens’); < pgm. **io-hwar-gin*. Hiervan is het eerste lid **io* < **aiw* hetzelfde woord als *eeuw*. Het tweede lid **hwar-gin* ‘waar dan ook’ is met behulp van een partikel *-gin* afgeleid van pgm. **hwar* ‘waar’ (zie *waar* 3 ‘op welke plaats’).” De negatieve tegenhanger is *nergens*.⁵

⁵ *Ergens* kan ook gebruikt worden als een soort modaal partikel (*ik vind ergens wel dat je gelijk hebt*); interessant genoeg kent zijn Griekse tegenhanger *pou* een vergelijkbaar gebruik (Koier 2013).

- (18)
- a. Vanzelfsprekend weten de afgevaardigden net zo goed als wij dat wij op dit gebied niet de bevoegdheid hebben om de lidstaten of de kandidaat-landen ergens toe te dwingen. (europarl)
 - b. Dat klopt, mevrouw de Voorzitter, ik heb dit gisteren al gezegd, maar mijn opmerking kan ik nergens teruglezen in de notulen. (europarl)

Het Engels heeft geen cognaat, maar gebruikt combinaties met *some* of *any*, en als negatieve tegenhanger *nowhere*.

- (19)
- a. This device exists somewhere in Milan or southern Italy. (europarl)
'Dit apparaat bestaat ergens in Milaan of Zuid-Italië.'
 - b. If we do not achieve a certain balance of these essential, key elements of managing fishery at all, then we will never get anywhere. (europarl)
'Als we niet een bepaald evenwicht bereiken tussen deze essentiële, cruciale elementen van het beheer van de visserij, komen we nergens.'
 - c. This is a misguided way of doing politics, and it will get us nowhere. (europarl)
'Dit is een verkeerde manier van politiek bedrijven, die tot niets leidt.'

Het Duitse *irgend* lijkt qua vorm en etymologie als twee druppels water op het Nederlandse *ergens* (afgezien van de adverbiale *s*), maar het betekent nog maar zelden 'ergens', het is vooral een soort partikel, enigszins vergelijkbaar met Nederlands *enigszins*.

- (20)
- Wir arbeiten so effektiv und kompetent es irgend geht. (europarl)
'We werken zo effectief en vakkundig als maar enigszins kan.'

Voor de betekenis 'ergens' wordt *irgendwo* gebruikt. Samenstelling met *irgend* is trouwens een productieve manier om onbepaalde voornaamwoorden te maken, getuige vormen als *irgendein*, *irgendetwas*, *irgendjemand*, *irgendwelch-*, *irgendwer*, *irgendwie*, *irgendwo*, *irgendwoanders*, *irgendwoher*, en (met de negatieve tegenhanger *nirgend* 'nergens') *nirgendwo*, *nirgendwohin*, enzovoort:

- (21)
- a. Sollten sie außer Bord geworfen werden oder müssen sie irgendwo angelandet werden? (europarl)
'Moeten ze overboord gegooid worden of moeten ze ergens aan land gebracht worden?'
 - b. Es ist schwer zu glauben, dass dies überhaupt irgendwen überrascht haben kann. (europarl)
'Het is moeilijk te geloven dat dit iemand had kunnen verrassen.'
 - c. Er war noch niemals und nirgendwo Anwalt dieser Europäischen Verfassung. (europarl)
'Hij heeft nooit en nergens voor deze Europese grondwet gepleit.'
 - d. Ich glaube nicht, dass irgendjemand, der mit Finanzverwaltung und auch mit Kontrolle von Finanzverwaltung zu tun hat, eine derartige Antwort letztendlich gelten lassen kann. (europarl)
'Ik denk niet dat iemand die betrokken is bij financieel beheer, en zelfs bij controle op het financieel beheer, uiteindelijk zo'n antwoord zou accepteren.'

Dus: etymologisch zitten het Duits en het Nederlands op dezelfde lijn, en volgt het Engels een andere strategie.

EN – NL, DU

In de huidige taalfase daarentegen functioneren *ergens* en *irgend* echter heel verschillend: de drie talen doen elk iets anders:

EN – NL – DU

3.5 Vraagwoorden als onbepaalde voornaamwoorden 1: *what* en *who*, *wat* en *wie*, *was* en *wer*

Het Nederlandse *wat* en het Duitse *was* kunnen 'iets' betekenen, het Engelse *what* mist die mogelijkheid (Postma 1994, Haspelmath 1997, Cheng 2001):

(22)

- a. Ik heb wat voor je meegebracht.
- b. Er hat mich was gefragt, und ich habe ihm geantwortet.
'Hij heeft me iets/wat gevraagd, en ik heb hem antwoord gegeven'
- c. *I brought you what.
'Ik heb iets voor je meegebracht'

Alleen het Duitse *wer* kan 'iemand' betekenen, maar dat kan weer niet als het op de eerste zinsplaats staat, met andere woorden, de syntaxis desambigueert (Haspelmath 1997, 170):

(23)

- a. Es hat wer geklingelt.
'Er heeft iemand gebeld'
- b. Wer hat geklingelt.
'Wie heeft er gebeld'
*'Iemand heeft gebeld'
- c. *Er heeft wie gebeld./*Wie heeft gebeld.
- d. *There was a call by who.
- e. *Who called.

We zien hier alweer een duidelijk Van Haeringen-patroon: in het Duits kunnen *was* en *wer* als onbepaald voornaamwoord gebruikt worden (het laatste alleen onder zekere syntactische restricties, en mogelijk is dit gebruik op zijn retour), in het Engels kan er helemaal niets, en het Nederlands zit ertussenin met alleen voor *wat* een onbepaalde lezing.

EN < NL < DU

3.6 Vraagwoorden als onbepaalde voornaamwoorden 2: *welch, welk, which*

Duits *welch-* kan een onbepaalde lezing hebben, maar alleen in zelfstandig gebruik: met betrekking op telbare naamwoorden alleen in het meervoud, met betrekking op niet telbare naamwoorden in het enkelvoud.

(24)

- a. Willst du Kirschen? Nein danke, ich habe schon welche gegessen
'Wil je kersen? Nee dank je wel, ik heb er al een paar gegeten'
- b. Hast du Lust auf Wein? Nein danke, ich habe bereits welchen getrunken.
'Heb je zin in wijn? Nee dank je wel, ik heb er al wat van gedronken'
- c. Möchtest du etwas Obst? Nein danke, ich habe gerade welches gegessen.
'Wil je wat fruit? Nee dank je wel, ik heb al fruit gehad.'
- d. Kaufst du dir ein Buch? *Nein danke, ich habe schon welches gelesen
'Ga je een boek kopen? Nee dank je wel, ik heb er al een gelezen'
- e. *Ich habe welches Buch gelesen
'Ik heb een boek gelezen'

De Engelse en Nederlandse tegenhangers kunnen dat niet:

(25)

- f. *I have already eaten which
- g. *Ik heb al welke gegeten
- h. *I have already read which book
- i. *Ik heb al welk boek gelezen

Dit gebruik van een vraagwoord als "welch-" als een onbepaald voornaamwoord is typologisch uniek, aldus Plank [n.d.]. Ondertussen zien we alweer een typisch Van Haeringen-patroon: het Duits doet het ene, het Nederlands en het Engels doen samen iets anders.

EN, NL – DU

3.7 *Any, enige en einige*

Het Duits, het Nederlands en het Engels hebben alledrie onbepaalde voornaamwoorden met een cognaat van *any*; het Engels heeft een tamelijk compleet paradigma, het Nederlands en het Duits hebben *enig* en *einige* plus wat versteende combinaties zoals *enigszins* en *einigermaßen*. De etymologiebank (Van der Sijs 2010) schrijft: "Als onbepaald voornaamwoord is *enig* een afleiding met *-ig* uit *pgm. *ainan* verwant met: os. *ēnig* 'een of ander' (mnd. *ēnich*); ohd. *einig* (mhd. *einic*, nhd. *einig*); nfri. *ēnig*, *ēng*; oe. *ānig* (ne. *any*); on. *einigr*. De uitgang *-ag* van het bn. is in

het Nederlands aangepast aan het veel gebruikelijkere *-ig* van de onbepaald-voornaamwoordvorm.”

(26)

- a. It is unacceptable that something like this has been foisted on the Member States of the EU without any proper public debate. (europarl)
'Het is onaanvaardbaar dat zoiets aan de lidstaten van de EU wordt opgedrongen zonder dat er een behoorlijk openbaar debat geweest is.'
- b. Is there anyone who wishes to speak in favour of or against this proposal? (europarl)
'Is er iemand die iets voor of tegen dit voorstel wil zeggen?'

(27)

- a. Dit jaar is zonder enige twijfel doorslaggevend voor het uitbreidingsproces en voor de toekomst van Europa. (europarl)
- b. Ik ben bereid om me op dit gebied enigermate flexibel op te stellen. (europarl)
- c. Ik geloof uit de grond van mijn hart dat het voorstel enigszins misplaatst is. (europarl)

(28)

- a. Herr Präsident! Ich möchte einige Klarstellungen vornehmen. (europarl)
'Mijnheer de Voorzitter! Ik wil graag enkele verduidelijkingen aanbrengen.'
- b. Sie können mit einigermaßen gutem Willen von beiden Seiten gelöst werden. (europarl)
'Met redelijke welwillendheid van beide kanten kunnen ze worden opgelost.'

Alleen in het Engels zijn formaties van dit type negatief-polair: ze kunnen alleen voorkomen met negatie, in vragen en nog een aantal omgevingen⁶ (*without* in 26a, een vraag in 26b), terwijl *enige* en *enige* juist bij voorkeur niet in (*ja/nee*)-vragen voorkomen:

⁶ Zie voor een preciezere beschrijving van deze omgeving, en de problemen ermee, vooral Zwarts (1981, 1995), Hoeksema (2008, 2010), Van der Auwera (2013).

(29)

- a. ?Heb je de laatste tijd enige boeken gelezen?
- b. Hast du in letzter Zeit irgendwelche/*einige Bücher gelesen?

De etymologiebank (Van der Sijs 2010) schrijft over *enig* (vergelijk vooral ook Hoeksema 2010):⁷

(30)

Als onbepaald voornaamwoord is het gebruik van *enig* enigszins ingekrompen. Over de betekenis 'een of andere', zoals in *enig beroemd man*, schrijft het WNT in 1920 al "vroeger in ruimer gebruik dan tegenwoordig"; ze is nu compleet verouderd, ten gunste van *een* of *ene*. *Enig* 'een zekere mate van', zoals in *enige hoop*, is nog wel gebruikelijk, in het bijzonder in ontkennende constructies als *zonder enige twijfel*; voor telbare begrippen, zoals in *er kwamen enige bezoekers*, is *enig* in het BN zeer gebruikelijk maar in het NN beperkt tot de schrijftaal.

Het beeld wordt verder gecompliceerd door het feit dat niet alle formaties met *any* als linker lid dezelfde distributie hebben. *Anyway*, bijvoorbeeld, heeft zich ontwikkeld tot een discourse-partikel 'in elk geval, toch' dat in zijn distributie niet aan polariteitsrestricties onderworpen is:

(31)

- a. Since at present, security checks are being made at airports anyway, it would be easy also to show your passport. (europarl)
'Aangezien er op dit moment toch al veiligheidscontroles plaatsvinden op de luchthavens, zou het makkelijk zijn om ook je paspoort te laten zien.'
- b. But you would have my support, anyway. (europarl)
'Maar je zou hoe dan ook mijn steun hebben.'

De situatie is, kortom, enigszins chaotisch, maar het lijkt erop dat *any*-woorden in het Engels het meest negatief-polair zijn, en *enige*-woorden in het Duits het minst, met

⁷ Zoals een van de reviewers terecht opmerkt, is de distributie en functie van Nederlands *enig* ook niet helemaal gelijk aan die van Duits *enig*. Zo is als Duitse tegenhanger van *zonder enige twijfel* niet mogelijk **ohne einigen Zweifel*. In plaats daarvan moet uitgeweken worden hetzij naar *jed-: ohne jeden Zweifel*, of naar het adjectief *einzig: ohne einen einzigen Zweifel*.

enig-woorden in het Nederlands daar ergens tussenin. Dat wil zeggen: alweer een sandwich-patroontje:

EN > NL > D

Ter zijde Het Afrikaanse *enig*, dat natuurlijk ontleend is aan het Nederlands, heeft een distributie die als twee druppels lijkt op die van het Engels *any* (Van der Wouden 2021): het komt onder andere voor in vragen, met (zwakke) negatie, en je krijgt een free-choice-lezing in een non-veridicale omgeving (Zwarts 1995):

(32)

- a. Dit bly net 'n ANC-gepratory sonder enige optrede (<https://afriforum.co.za/>)
'Dit is niet meer dan ANC-retoriek zonder enige actie'
- b. Ken jy enige mens wat dit sal glo?
'ken jij iemand die hier geloof aan hecht?'
- c. En meisies kan enige iets doen wat hul wil!
'Meisjes kunnen alles doen wat ze willen!' (<https://lapa.co.za/>)
- d. Hierdie webinaar gaan poog om enige iemand wat met sosiale media werk, toe te rus met die nodige wenke om dit suksesvol te doen
'Dit webinar gaat proberen om iedereen die met sociale media werkt van de juiste tips te voorzien om dit succesvol te doen' (<https://s-leer.co.za/>)
- e. Het enigiemand die ongeval sien gebeur?
'Heeft iemand het ongeluk zien gebeuren?'

Al in de negentiende eeuw is deze ontwikkeling opgemerkt, en toegeschreven aan taalcontact, meer speciaal invloed aan van het Engels (Mansvelt 1884) (zie ook Hoeksema 2010 en Van der Auwera 2013).

3.8 *Some en sommige*

Some is een van de meest bestudeerde onbepaalde voornaamwoorden van het Engels (zie Horn 1989 voor een overzicht). Het Engels heeft een uitgebreid paradigma (*some, somebody, someday, somehow, somewhat, someone, something, sometime, sometimes, someway, somewhat, somewhere, ...*).

(33)

- a. [T]here is some concern over the lack of progress made despite the good and honest intentions expressed by the European Union (europarl)
'er bestaat, ondanks de goede en oprechte bedoelingen van de Europese Unie, enige bezorgdheid over het gebrek aan vooruitgang'
- b. I am sure many of us know somebody who has suffered from, or has, multiple sclerosis (europarl)
'Ik weet zeker dat velen van ons iemand kennen die aan multiple sclerose lijdt of heeft geleden'
- c. Today, we hear them claiming that the result of the referendum in Spain was somehow illegitimate. (europarl)
'Vandaag horen we ze beweren dat de uitslag van het referendum in Spanje op de een of andere manier onwettig was.'
- d. It was vitally important to me, as someone trying to learn from this debate, to ascertain the facts of the situation. (europarl)
'Het was voor mij, als iemand die probeert te leren van dit debat, van vitaal belang om de feiten van de situatie helder te krijgen.'
- e. No farmer, anywhere in the world, will produce something if prices are too low. (europarl)
'Geen enkele boer, waar ook ter wereld, zal iets produceren als de prijzen te laag zijn.'
- f. We do not want to weaken the democratic parties there, but they should act: not sometime in the future, but right now. (europarl)
'We willen de democratische partijen daar niet verzwakken, maar ze moeten in actie komen: niet ergens in de toekomst, maar nu, op dit moment.'
- g. It sometimes requires strong men to ensure that the institutions themselves are strong and operate within the rule of law. (europarl)
'Soms zijn er sterke mannen nodig om ervoor te zorgen dat de instellingen zelf sterk zijn en binnen de rechtsstaat opereren.'
- h. That is why the position of the Council seems to me somewhat lacking. (europarl)
'Daarom lijkt het standpunt van de Raad mij wat gebrekkig.'

Het Nederlands heeft met *sommige*, *soms* en archaïsch/formeel *somtijds* een paradigma dat veel kleiner is.⁸

(34)

- a. Dat moeten we in sommige gevallen inderdaad toepassen. (europarl)
- b. Wij stellen ook vast dat het nog steeds verschillende DG's zijn die soms met zeer tegenstrijdige procedures en argumenten bovenop dat beleid gaan zitten. (europarl)
- c. Daarnaast zorgt de snel groeiende, somtijds illegale bouwsector voor overbelasting van 's lands water- en afvoersystemen. (europarl)

Het Duits had *sum*, maar dat is al heel lang verdwenen (Fobbe, 2004):

(35)

- a. Int uuas sum arm betalari ginemnit Lazarus (Tatian ca. 830)
En er was een zeker bedelaar, met de naam Lazarus (Lk 16, 20)
- b. sūmelicher hatte einen figboum gephlanczit in sinem wingarten (Beheim ca. 1343)
Een zeker [man] had een vijgenboom geplant in zijn wijngaard (Lk 13, 6)

Some en *sommige* zijn allebei positief polair, dat wil zeggen, ze staan (behoudens bijzondere lezingen zoals in de radicale ontkenning in (33g) hierboven) niet graag in het bereik van negatie en andere monotoon dalende operatoren (Seuren 1976, Van der Wouden 1988, 1997):

(36)

- a. *No pupils read some books
- b. *Geen leerling las sommige boeken
- c. Some books were read by none of the pupils
- d. Sommige boeken zijn door geen enkele leerling gelezen

Weer vinden we een sandwich-patroon: het Engels en het Nederlands hebben onbepaalde voornaamwoorden met dezelfde etymologie en vergelijkbaar syntactisch gedrag, het (huidige) Duits mist een parallelle vorm.

⁸ *Soms* kan daarnaast ook gebruikt worden als modaal partikel in vragen (*Heeft u soms een eurootje voor mij? Zoek je soms problemen?*) maar dat is hier niet relevant.

EN, NL – DU

3.9 *Ever*

Er zijn geen onmiddellijke Duitse of Nederlandse tegenhangers voor het Engelse *ever*, of, zoals de *OED* (Simpson en Weiner 1989) schrijft:

- (37) Not found in other Teut. [Teutonic, i.e. Germaanse] langs.; the ulterior etymology is doubtful.

De Nederlandse tegenhanger *ooit* heeft ook al geen directe parallel, volgens de etymologiebank (Van der Sijs 2010) is het

- (38) Een uitsluitend in het Nederlands bestaand woord, dat gewoonlijk verklaard wordt als combinatie van Proto-Germaans **aiw-* 'altijd; ooit' (waaruit onl. *io*, mnl. *ie*), waarvoor zie *ieder*, en een partikel dat hetzelfde zou zijn als Fries *jit* 'nog' (Oudfries *ieta*) en Engels *yet* 'nog' (Oudengels *giet*, ook 'op enig moment'). De verklaring van de *oo-* is onzeker. Mogelijk is deze ontstaan door vereenvoudiging van de klinkercluster in onl. **io-(j)it*.

De oorspronkelijke betekenis van *ever* is 'altijd'; in die betekenis vormt het gemakkelijk samenstellingen met adjectieven in de stellende (*ever-changing*, *ever-conservative*) of vergrotende (*ever-broader*, *ever-closer*) trap. *Ever* fungeert ook als een suffix, of rechter lid, in onbepaalde voornaamwoorden zoals *howsoever*, *never*, *whatever*, *whatsoever*, *whenever*, *wherever*, *whichever*, *whoever*, *whomever*, *whomsoever*. *However* is gegrammaticaliseerd tot een tegenstellend bijwoord of discourse-partikel, *whenever* tot onderschikkend voegwoord, *howsoever* is extreem zeldzaam.

(39)

- a. Which organisation have you ever come across which has had no dissent from its members? (europarl)
'Bent u ooit wel eens een organisatie tegengekomen die geen onenigheid had met haar leden?'
- b. That goes for everybody at whatever level of seniority. (europarl)
'Dat geldt voor iedereen, ongeacht het anciënniteitsniveau'

- c. Racist and xenophobic acts are wholly unacceptable within our Community, wherever they take place. (europarl)
‘Racistische en xenofobe daden, waar ze ook, plaatsvinden zijn volstrekt onaanvaardbaar binnen onze Gemeenschap’
- d. We believe in an exalted idea of the dignity of man, whoever he may be, without discrimination, from the moment of conception to his natural death. (europarl)
‘Wij geloven in een verheven idee van de waardigheid van de mens, wie hij ook mag zijn, zonder onderscheid, vanaf het moment van conceptie tot aan zijn natuurlijke dood.’
- e. I do not think it legitimate that developing countries should be called on to submit reports to whomsoever, irrespective of what is then done with those reports. (europarl)
‘Ik vind het niet legitiem dat ontwikkelingslanden worden opgeroepen om aan wie dan ook rapporten in te dienen, ongeacht wat er vervolgens met die rapporten wordt gedaan.’
- f. On the subject at hand, I think that the people of Europe must be able to be confident that the goods - however dangerous they are - which are transported on Europe’s roads, railways, and so on are as safe as possible. (europarl)
‘Wat dit onderwerp betreft, denk ik dat de mensen in Europa erop moeten kunnen vertrouwen dat de goederen - hoe gevaarlijk ze ook zijn - die over de Europese wegen, spoorwegen enzovoort worden vervoerd, zo veilig mogelijk zijn.’
- g. The shameless dissembling of the British Government, however, will not deceive the British people, because we know that when a Treaty looks like a constitution, when it talks like a constitution, and when it would walk us like a constitution into a stronger stranglehold of control from Brussels, then it is a constitution, howsoever you might deceptively describe it. (europarl)
‘De schaamteloze huichelarij van de Britse regering zal het Britse volk echter niet bedriegen, want we weten dat wanneer een verdrag eruitziet als een grondwet, wanneer het spreekt als een grondwet, en wanneer het ons als een grondwet in een sterkere wurggreep van controle vanuit Brussel leidt, dan is het een grondwet, hoe bedrieglijk je het ook zou omschrijven.’

- h. The good thing about democracy is being able to communicate with whomever one wishes whenever one wishes, without feeling anxious about such communications. (europarl)
‘Het mooie van democratie is dat je kunt communiceren met wie je maar wil, wanneer je maar wil, zonder je zorgen te maken over dergelijke communicatie.’

Duits *je* ‘ooit’ is onderdeel van *jemand* en van *jeder* (Brockhaus Wahrig (1982, 815): “< mhd *ie* < ahd *io* < **aiw* (erstarre Kasusform zu got. *aiws* ‘Zeit, Ewigkeit’); verwandt mit *ewig*, Ehe. enthalten in *immer*, *irgend*, *jeder*, *jeglicher*, *nie*”. *Je* kan tegenwoordig nog steeds ‘ooit’ betekenen, maar het is daarnaast onder meer ook distributie-operator (*je nach* . . .), en het komt ook vaak voor in de buurt van (andere) onbepaalde voornaamwoorden:⁹

(40)

- a. Vielleicht haben wir in den vergangenen Monaten offener über diese Fragen gesprochen als je zuvor (Europarl)
‘Misschien hebben we in de afgelopen maanden openlijker over deze vragen gesproken dan ooit tevoren’
- b. Die Arbeitnehmer und Arbeitgeber innerhalb ein und desselben Unternehmens oder Sektors können je nach den Vor- und Nachteilen der auf ihrem Markt erhältlichen Produkte frei entscheiden. (Europarl)
‘De werknemers en werkgevers binnen een en dezelfde onderneming of sector kunnen vrij beslissen al naar gelang de voordelen van de op hun markt beschikbare producten.’
- c. Falls je jemand die Idee gehabt haben sollte, daß es günstiger sei, in der europäischen Verwaltung Dinge besser zu verbergen als aufzudecken, so ist er spätestens mit der Vorlage dieser beiden heute zu diskutierenden Berichte eines Besseren belehrt worden. (Europarl)
‘Als iemand ooit het idee gehad mocht hebben dat het beter zou zijn om dingen in het Europese bestuur te verbergen dan ze te onthullen,

⁹ De reviewer van de vorige voetnoot wijst erop dat er wel een verschil is tussen *ooit* en *je*, in die zin dat *je* niet in neutrale mededelende zinnen gebruikt kan worden: *Ik heb hem ooit in Brussel gezien/ich habe ihn *je > einmal in Brüssel gesehen*. Wel: *Heb je hem ooit in Brussel gezien? Hast du ihn je in Brüssel gesehen?* De situatie is feitelijk nog ingewikkelder: voor tal van Nederlanders is *Ik heb hem ooit in Brussel gezien* onacceptabel, voor hen is *ooit* negatief-polair, anderen daarentegen hebben geen enkel probleem met dit positieve gebruik van *ooit*. Het is mogelijk afkomstig uit het zuiden, zie Hoeksema (1999).

dan zou de presentatie van deze twee rapporten die vandaag worden besproken, hem anders hebben geleerd.’

- d. Schließlich sollte niemand je vergessen, dass wir alle einer Welt angehören. (Europarl)
‘Niemand mag immers ooit vergeten dat we allemaal tot één wereld behoren.’

En ook in het Nederlands kun je trouwens (versterkend) *ooit* toevoegen aan sommige (zinnen met) onbepaalde voornaamwoorden, maar in onze taalbeschrijvingstraditie zijn we niet gewend die combinaties als één zinsdeel of constructie te zien.

(41)

- a. misschien dat iemand ooit gaat uitzoeken van wat is het (CGN NL)
b. dat heeft ook niemand ooit beloofd zegt ie (CGN NL)
c. wie ooit op het idee komt (CGN NL)
d. heb jij daar ooit wat van gezien? (CGN NL)
e. 't kan goed zijn dat iemand dat ooit al wel 'ns in een documentaire gezien heeft (CGN BE)
f. niemand heeft zich daar ooit om om bekommerd (CGN BE)
g. wie weet wat Laurent ooit nog doet hé. (CGN BE)

We zien weer een sandwich-patroon: het Engels is anders dan de rest, in die zin dat *ever* een sterkere verbinding vormt met (andere) onbepaalde voornaamwoorden dan *ooit* in het Nederlands en *je* in het Duits (zie ook Bossuyt et al. 2016), een sterkere verbinding die tot uitdrukking komt in het feit dat de combinaties aan elkaar geschreven worden en in de woordenboeken behandeld worden. Maar het verschil lijkt *gradueel*.

EN – NL, DU?

3.10 *Dan ook* en andere partikels

In zijn lijstje Nederlandse onbepaalde voornaamwoorden noemt Haspelmath ook de *dan ook*-serie. Ik geef hier zijn voorbeelden, met zijn vertalingen (die ik vaak twijfelachtig vind), afkomstig van p. 247.

(42)

- a. Koop iets/wat dan ook voor haar verjaardag (Haspelmath 1997)
‘Buy something for her birthday’ (Haspelmath 1997)
b. Zou er nog iemand/wie dan ook komen? (Haspelmath 1997)
‘Will anyone else come?’ (Haspelmath 1997)
c. Als je iets/wat dan ook ziet, waarschuw me dan. (Haspelmath 1997)
‘If you see anything, tell me’ (Haspelmath 1997)
d. zonder iemand/wie dan ook (Haspelmath 1997)
‘without anybody’ (Haspelmath 1997)
e. Het is moeilijk om iets/wat dan ook te zien (Haspelmath 1997)
‘It is difficult to see anything’ (Haspelmath 1997)
f. De jongen loopt harder dan wie ook in zijn klas (Haspelmath 1997)
‘The boy runs faster than anyone in his class’ (Haspelmath 1997)
g. Je mag wie dan ook uitnodigen (Haspelmath 1997)
‘You may invite anyone’ (Haspelmath 1997)

De voorbeelden die Haspelmath geeft zijn, net als de vertalingen, voor mij als moedertaalspreker niet allemaal even acceptabel, om het voorzichtig te zeggen. Het lijkt evenwel geen twijfel dat er in het Nederlands woordgroepen voorkomen die bestaan uit “gewone” onbepaalde voornaamwoorden met partikelcombinaties zoals *dan ook*, combinaties die een eigen functie en betekenis hebben, en die ongrammaticaal zijn zónder partikel(s):¹⁰

(43)

- a. en geen concessie aan wie dan ook (CGN NL)
b. *en geen concessie aan wie
c. wie weet heeft u luisteraar na dit gesprek wel zelf zin gekregen om op cursus te gaan bij Jetty Roels, Indische dans of wat dan ook u kunt ervoor terecht in Gent in d’Oude Kapel (CGN BE)

¹⁰ Voor de volledigheid wijs ik erop dat er twee betekenissen of gebruiksmogelijkheden onderscheiden kunnen worden voor de combinatie *wh dan ook*: *wie dan ook* in (43a) is een onbepaald voornaamwoord zoals die in de boekjes staan, *wat dan ook* in (43d) is eerder een general extender in de zin van Overstreet (1999) en Van der Wouden (2014).

- d. *wie weet heeft u luisteraar na dit gesprek wel zelf zin gekregen om op cursus te gaan bij Jetty Roels, Indische dans of wat u kunt ervoor terecht in Gent in d'Oude Kapel

Vraagwoord plus *dan ook* is trouwens niet de enige optie in het Nederlands om onbepaalde voornaamwoorden te maken, je vindt ook, bijvoorbeeld *om het even welk(e)* (vooral in België, cf. Van der Wouden 1998, Van der Wouden en Grondelaers 2022), *ook maar iemand/iets* enzovoort (Paardekooper 1979, Zwarts 1981, Rullmann en Hoeksema 1997), elk met hun eigen betekenis en functie. Broekhuis (2012) beschrijft dit soort combinaties als een vorm van modificatie: “the pronouns *wie* and *wat* can be modified by elements like *dan ook* or *om het even*. However, this results in the loss of their interrogative force: the meaning of these phrases comes close to English formations with *any*.” Hoe die betekenisverandering dan tot stand komt, verklaart hij niet.¹¹

(44)

- a. Zonder ook maar iets te zeggen ging ze er vandoor.
b. het is absoluut ondenkbaar dat er ook maar iemand weet hoe je dat soort dingen moet doen. (CGN NL)

Er zijn geen onmiddellijke cognaten van *dan ook* of *ook maar* in het Duits of het Engels, maar in het Duits, en ook in het Fries en het Afrikaans, zijn gemakkelijk vergelijkbare constructies van onbepaalde voornaamwoorden met partikels of partikelcombinaties te vinden (Van der Wouden 2022, en voor het Duits Bossuyt et al. 2016):

¹¹ Het voert te ver om diep in te gaan op de vraag, hoe deze partikels passen in de traditionele dieldeling van modale partikels, focuspartikels en discourse-partikels (König 1991, Van der Wouden 2002, Van der Wouden en Foolen n.d.), maar het lijkt te gaan om een (speciaal type) focuspartikels: de elementen horen typisch bij een woordgroep hoewel ze er niet noodzakelijk onmiddellijk naast staan (Hoeksema & Zwarts 1991).

Een andere kwestie waar ik hier ook verder niet op in kan gaan is dan, hoe sterk de band is tussen partikel(s) en *wie* en *wat*. Bij *wie ook* kan er een lange afstand zijn tussen partikel en onbepaald voornaamwoord (dat pleit misschien voor de Broekhuisaanpak, maar Hoeksema & Zwarts en vele anderen hebben laten zien dat focuspartikels niet adjacent hoeven te zijn aan de woordgroep waar ze bij horen), bij *wie dan ook* kan dat volgens mij niet (dat kan geïnterpreteerd worden als meer lexicale eenheid); met *ever* klinkt het heel archaïsch, of het bij *ook maar iemand* kan weet ik niet, en voor het Duits zie Bossuyt et al. (2016).

(45) Duits

- a. Und wenn Herr Santer davon spricht, “die im ECHO-dossier genannten Namen um der Vertraulichkeit willen wegzulassen”, dann stecken Sie ihm auch, daß sämtliche Namen in der europäischen Presse erschienen sind, bevor auch nur jemand aus dem Parlament ein einziges Papier gesehen hat. (europarl)
‘En als de heer Santer het heeft over “het weglaten van de namen die in het ECHO-dossier worden genoemd om redenen van vertrouwelijkheid”, kunt u hem ook vertellen dat alle namen al in de Europese pers zijn verschenen voordat iemand in het Parlement ook maar één document gezien heeft.’
b. [K]önnen Sie bestätigen, dass zwischen den USA und welchem EU-Mitgliedstaat auch immer kein bilaterales Abkommen geschlossen wird? (europarl)
‘Kunt u bevestigen dat er geen bilaterale overeenkomst gesloten wordt tussen de VS en welke EU-lidstaat dan ook?’

(46) Fries

- Eric wit der mear fan as wa ek mar (Henk Wolf, p.c., cf. Popkema 2006)
‘Eric weet hier meer van dan wie ook maar’¹²

(47) Afrikaans

- uitstekende werk wie ookal dit gedoen het (Viva!)
‘Uitstekende prestatie, wie dit ook maar gedaan heeft’

Ook in het Engels heb je trouwens dit soort formaties: hierboven zijn combinaties met het partikel *ever* besproken, die gelexicaliseerd zijn in die zin dat ze hun eigen plekje in de woordenboeken hebben gevonden, maar ook valt te denken aan (negatief polair) *at all*, dat onder meer combineert met *any*, met *nothing* en met een WH-woord.

¹² Mogelijk zijn er regionale, bij mijn weten nog niet onderzochte, verschillen in het gebruik van *wie ook maar*: een reviewer zou *maar* hier liever weglaten, terwijl ik het er graag bijheb.

(48)

- a. the relatively little known Sirene can send any personal data at all (europarl)
'de relatief weinig bekende Sirene kan allerlei soorten persoonsgegevens versturen'
- b. That, however, has nothing at all to do with the risks involved in their use. (europarl)
'Dat heeft echter helemaal niets te maken met de risico's van het gebruik ervan.'
- c. trade issues must be dealt with globally, where at all possible (europarl)
'handelskwesaties moeten zoveel mogelijk mondiaal worden aangepakt'

Dit partikel-perspectief werpt dan weer nieuw licht op hierboven al besproken formaties met Engels *ever* (*whoever* en dergelijke) en Duits *irgend* (zoals *irgendjemand*).

Het zijn trouwens niet alleen de sandwich-talen en het Afrikaans en het Fries die partikels gebruiken om nieuwe onbepaalde voornaamwoorden te maken van oude: denk maar aan het Latijns *aliquis*, de positief polaire tegenhanger van *quis*, en zie Haspelmath (1997) voor talloze andere voorbeelden uit talen van over de gehele wereld. Maar dat betekent dat we hier, vanuit dit abstracte perspectief, géén sandwichpatroon kunnen ontdekken: de drie talen hebben (net als heel veel andere talen) allemaal onbepaalde voornaamwoorden met een of meer partikels.

4. Samenvatting van de bevindingen

Het is tijd om de balans op te maken. Als ik de samenvattingen aan het eind van de paragrafen hierboven op een rijtje zet, dan presenteert zich het volgende beeld:

Paragraaf	Type onbepaald voornaamwoord	EN – NL, DU
3.1	<i>nobody, niemand</i>	EN – NL, DU
3.2	<i>iemand en jemand</i>	EN – NL, DU
3.3	<i>jeder en ieder</i>	EN – NL, DU
3.4a	<i>irgend en ergens</i>	EN – NL, DU
3.4b	<i>irgend en ergens</i>	EN – NL – DU
3.5	<i>who, wat en was</i>	EN < NL < DU
3.6	<i>welch, welk en which</i>	EN, NL – DU
3.7	<i>any, einige en einige</i>	EN > NL > DU
3.8	<i>some en sommige</i>	EN, NL – DU
3.9	<i>ever</i>	EN – NL, DU
3.10	Partikels	EN, NL, DU

Alle patronen die we aantreffen, lijken te passen in het Van Haeringen-patroon (11). En als de drie talen niet hetzelfde doen, dan lijkt het erop dat het Nederlands zich altijd tussen het Engels en het Duits bevindt.

Verder valt op, met een handvol slagen om de arm (niet alle onbepaalde voornaamwoorden van de drie talen zijn bekeken; hoe betrouwbaar is de samenvatting? hoe willekeurig is de steekproef uit alle onbepaalde voornaamwoorden van de verschillende talen? hoe vooringenomen is de groepering die gemaakt is? . . .), dat het Nederlands wat vaker (vijf keer) een relatief duidelijke groep vormt met het Duits dan met het Engels (twee keer). Waarom deze clustering? Een (deel van een) mogelijke verklaring is, dat het Engels veel gebruik maakt van samenstelling met *any* en *some*, terwijl het Nederlands en het Duits samen meer op de 'oude' lijn zitten van *wh-* en *ie-* woorden.

Maar waarom dat dan weer zo is?

5. Afsluitende opmerkingen

In dit artikel ging de aandacht uit naar onbepaalde voornaamwoorden — een relatief slecht onderzochte woordsoort — in het Duits, het Nederlands en het Engels. In elk van de talen vond ik (met dank aan Haspelmath 1997) verschillende typen onbepaalde voornaamwoorden, met (deels) min of meer subtiel verschillende eigenschappen. In

het algemeen bleken de gevonden verschillen patronen te vormen die passen in het beeld dat te verwachten was op basis van Van Haeringens *Nederlands tussen Duits en Engels* (1956) en de verschillende daarop geïnspireerde conferenties. Het Nederlands zat doorgaans op de een of andere manier tussen de twee buurtalen in. Ik vond geen enkel (duidelijk) geval waarin het Duits en het Engels één patroon laten zien, en het Nederlands een afwijkend beeld gaf. Dus ook in dit deel van het taalsysteem lijken de talen zich te gedragen conform de hypothese.¹³

Kortom, de vraag stellen bleek interessant, en leverde kennis op die we hiervoor nog niet bezaten.

Het zal overigens duidelijk zijn dat er nog volop ruimte is voor verder onderzoek. Er zijn meer woorden en woordgroepen die in de literatuur als onbepaalde voornaamwoorden in brede zin zijn aangeduid (zie bijvoorbeeld de hierboven al aangeduide “collectie woorden en woordcomplexen met functies die niet door andere voornaamwoorden worden vervuld” in De Vries 2001, 168–213). Ook kunnen er meer talen bekeken worden – het Afrikaans verdient zeker meer aandacht, vergelijk Van der Wouden (2021), over het Fries valt vast nog meer te zeggen dan ik nu gedaan heb, en ga zo maar door. Binnen het NL taalgebied bestaat bovendien waarschijnlijk ook meer variatie dan hier aan de orde kon komen. Hierboven heb ik *eender welke* en *om het even wie* genoemd, die vooral in België voor lijken te komen, maar ook (net zo Belgische) uitdrukkingen als *gelijk welke* (vergelijk het Duitse *gleich welche*) zouden meer aandacht verdienen (cf. Van der Wouden en Grondelaers 2022). Vergelijkbare variatie is ook te verwachten binnen het Duits aan de ene kant en het Engels aan de andere.

Een systematischer vergelijking van de onbepaalde voornaamwoordelijke systemen van de drie talen, zowel op het niveau van het taalsysteem als dat van het taalgebruik, zou een volgende logische stap zijn. Het doel van deze eerste verkenning was evenwel, een beeld te krijgen van die aspecten die nadere aandacht verdienen binnen het domein van de West-Germaanse onbepaalde voornaamwoorden. Als ik daarin een stapje gemaakt heb, dan is dit stuk niet voor niets geschreven.

¹³ Zo'n patroon zou ook niet passen in de algemenere gedachte van Duits en Frans als de centrale talen van het “Standard Average European” (Whorf 1941, Haspelmath 2001, Van der Auwera 2011).

Bibliografie

- Tom Bossuyt, Ludovic De Cuypere, en Torsten Leuschner (2016). Emergence Phenomena in German *W-immers/auch*-Subordinators. *Grammar and Corpora*, 97-120.
- Hans Broekhuis e.a. (2012–2019). *Syntax of Dutch*. Amsterdam University Press, via www.taalportaal.org.
- CGN: Corpus Gesproken Nederlands, <https://taalmaterialen.ivdnt.org/download/tstc-corporus-gesproken-nederlands/>, geraadpleegd via [OpenSoNaR](https://openso.na.nl).
- Lisa Cheng (2001). *Het is allemaal “wat”*. Oratie Leiden.
- Molly Diesing (1998). Indefinite pronouns by Martin Haspelmath. *American Journal of Germanic Linguistics and Literatures*, 10(2), 293–297. <https://doi.org/10.1017/S1040820700002389>
- A.M. Duinhoven (1990). *Verdwijnt men?* In Hans den Besten (red.) (1990). *Vragende wijs: vragen over tekst, taal en taalgeschiedenis. Bundel aangeboden aan Leopold Peeters bij zijn afscheid als Hoogleraar Historische Taalkunde van het Nederlands aan de Universiteit van Amsterdam*. Amsterdam, Rodopi, 70-80
- Eilika Fobbe (2004). *Die Indefinitpronomina des Deutschen: Aspekte ihrer Verwendung und ihrer historischen Entwicklung*. Heidelberg, Winter.
- C.B. van Haeringen (1956). *Nederlands tussen Duits en Engels*. Den Haag, Servire.
- Walter Haeseryn et al. (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Tweede editie, Groningen/Leuven, Martinus Nijhoff/Wolters Plantijn via <https://e-ans.ivdnt.org/>.
- Martin Haspelmath (1997). *Indefinite Pronouns*. Oxford University Press.
- Martin Haspelmath. (2001). The European linguistic area: Standard Average European. In Martin Haspelmath et al. (eds.). *Language Typology and Language Universals*. Vol. 2. Berlin: De Gruyter, 1492–1510. doi:10.1515/9783110194265-044.
- Jack Hoeksema (1999). Aantekeningen bij *ooit*, deel 2: de opkomst van niet-polaire *ooit*. *Tabu* 29, 147-172.
- Jack Hoeksema (2008). Distributieprofielen van negatief-polaire uitdrukkingen: een vergelijking van het Nederlands, Engels en Duits. *Tabu* 37, 111-195.
- Jack Hoeksema (2010). Dutch ENIG: from nonveridicality to downward entailment. *Natural Language and Linguistic Theory* 28, 837-859.
- Jack Hoeksema en Frans Zwarts (1991). Some remarks on focus adverbs. *Journal of Semantics* 8, 51-70.
- Eric Hoekstra (2014). Semantic maps and negative polarity. In Jack Hoeksema en Dicky Gilbers (red.) *Black Book. A Festschrift for Frans Zwarts*, 10, via <https://www.let.rug.nl/hoeksema/festschrift.html>.
- Laurence R. Horn (1989). *A natural history of negation*. Chicago University Press.
- Joop van der Horst (2008). *Geschiedenis van de Nederlandse syntaxis*. Universitaire Pers Leuven.
- Henriette Houet (1992). *Prisma Grammatica Nederlands*. Vierde druk. Utrecht, Het Spectrum.

- Rodney Huddleston en Geoffrey K. Pullum (2017). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge University Press.
- Matthias Hüning (2006). Nederlands, Duits, Engels: tussen-dimensies. In: Hüning, e.a. (red.), 9-18.
- Matthias Hüning, Ulrike Vogel, Ton van der Wouden en Arie Verhagen (eds.) (2006): *Nederlands tussen Duits en Engels. Handelingen van de workshop op 30 september en 1 oktober 2005 aan de Freie Universität Berlin*. Leiden, SNL.
- Wim Klooster (2001). *Grammatica van het hedendaags Nederlands. Een volledig overzicht*. Den Haag, Sdu Uitgevers.
- Elizabeth Koier (2013). *Interpreting particles in dead and living languages: a construction grammar approach to the semantics of Dutch ergens and Ancient Greek pou*. Diss. Leiden.
- Ekkehard König (1991). *The meaning of focus particles: a comparative perspective*. London, Routledge.
- N. Mansvelt (1884). *Proeve van een Kaapsch-Hollandsch idioticon met toelichtingen over land, volk en taal*. Cape Town.
- Caitlin Meyer, Suzanne Aalberse en Ton van der Wouden (2022). Voorwoord (bij een speciale aflevering naar aanleiding van Germanic Sandwich 2019), *Nederlandse Taalkunde* 27, 328-332.
- Genootschap Onze Taal (2016). *Grammatica. 150 begrippen verklaard en toegelicht*. Den Haag, Genootschap Onze Taal.
- J.A. Simpson en E.S.C. Weiner (1989). *The Oxford English Dictionary*. Second edition. Oxford, Clarendon Press.
- Maryann Overstreet (1999). *Whales, candlelight, and stuff like that: general extenders in English discourse*. New York, Oxford University Press.
- P.C. Paardekooper (1978). Wie dan ook enz., vooral als ww-patroondeel. *De Nieuwe Taalgids* 71, 569-581. (via dbnl.org)
- P.C. Paardekooper (1979). Ook maar iemand. *De Nieuwe Taalgids* 72, 429-448. (via dbnl.org)
- P.C. Paardekooper (1980). Twee types met wie er ook belt. In: *De Nieuwe Taalgids* 73, 537-547. (via dbnl.org)
- P.C. Paardekooper (1991). ‘Van taal naar tekst, van /mən/ naar /men/’. *Taal en Tongval* 43, 69-96.
- Frans Plank [n.d.] <https://typo.uni-konstanz.de/rara/raritaetenkabinett/10042/>
- Gertjan Postma (1994): The indefinite reading of WH, in *Linguistics in the Netherlands*. 187–192.
- Hotze Rullmann and Jack Hoeksema (1997). De distributie van ook maar en zelfs maar. Een corpusstudie. *Nederlandse taalkunde* 2, 281–317.
- Pieter A.M. Seuren (1976). Echo: een studie in negatie. In Geert Koefoed en Arnold Evers (red.): *Lijnen van taaltheoretisch onderzoek. Een bundel oorspronkelijke stukken aangeboden aan prof. dr. Henk Schultink*. Tjeenk Willink Groningen, 160–184.
- Nicoline van der Sijs (samensteller) (2010). *Etymologiebank*, op <https://etymologiebank.nl/>.
- Felicitas Tesch (1990). *Die Indefinitpronomina some and any im authentischen englischen Sprachgebrauch und in Lehrwerken*. Tübingen, Narr.
- Johan Van der Auwera (2011). Standard Average European. In: Bernt Kortmann en Johan Van der Auwera (eds.) *The Languages and Linguistics of Europe: A Comprehensive Guide*. Berlin, de Gruyter Mouton, 291–306.
- Johan van der Auwera (2013). Mapping the West Germanic any's, Beyond ‘any’ and ‘ever’. In Eva Csipak et al. (ed.): *New explorations in negative polarity sensitivity Berlin*. De Gruyter Mouton, 21–45.
- Jelle de Vries (2001). *Onze Nederlandse Spreektaal*. Den Haag, Sdu Uitgevers.
- Matthias de Vries en Lammert A. te Winkel (1864–1998). *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 's- Gravenhage [etc.], Martinus Nijhoff [etc.].
- Michel C. Vrisekoop (2001). *Grammaticale Termen*. Muiderberg, Coutinho.
- Gerhard Wahrig, Hildegard Kramer en Harald Zimmermann (1980-1984). *Brockhaus Wahrig deutsches Wörterbuch in sechs Bänden*. Wiesbaden en Stuttgart, Brockhaus en Deutsche Verlags-Anstalt.
- Fred Weerman (2006). It's the economy, stupid! Een vergelijkende blik op *men* en *man*, in M. Hüning et al. (red.) 19–46.
- Benjamin Lee Whorf (1941). The Relation of Habitual Thought and Behavior to Language. In Leslie Spier, A. Irving Hallowell, Stanley S. Newman (eds): *Language, Culture, and Personality: Essays in Memory of Edward Sapir*. Menasha, Sapir Memorial Publication Fund, 75–93. Reprinted in John B. Carroll (1956). *Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge, The M.I.T. Press, 134–159.
- Angelika Wolstein et al. (red.) (2016). *Duden. Die Grammatik*. 9. Auflage. Berlin, Dudenverlag.
- Ton van der Wouden (1988). Positief Polaire Uitdrukkingen 1. *Glott* 11, 165–90.
- Ton van der Wouden (1997). *Negative Contexts. Collocation, polarity, and multiple negation*. London and New York, Routledge.
- Ton van der Wouden (1998). *Verboden op het werk te komen. Klein woordenboek van Vlaamse taal- en andere eigenaardigheden*. Enschede, SIWU.
- Ton van der Wouden (2000). Indefinite pronouns. *Linguistic Typology* 4, 281-291.
- Ton van der Wouden (2002). Partikels: naar een partikelwoordenboek voor het Nederlands. *Nederlandse Taalkunde* 7, 20-43.
- Ton van der Wouden (2012). 2010. Roel Vismans, Matthias Hüning en Fred Weerman: Dutch between English and German. *Internationale Neerlandistiek* 50, jubileumnummer 1963-2012 (augustus 2012), 156-158.
- Ton van der Wouden (2014). Een artikel over of zo, en zo. In Jack Hoeksema and Dicky Gilbers (eds.): *Black Book. A Festschrift for Frans Zwarts*: 23. Via <http://www.let.rug.nl/hoeksema/festschrift.html>.
- Ton van der Wouden (2021). Afrikaans between Dutch and English? Afrikaans enig indefinites. Lezing Afrikaans Grammar Workshop 3, 30 september 2021, Amsterdam.
- Ton van der Wouden (2022). Indefinite pronouns with particles. Lezing Small Languages, Big Ideas, 1 juli 2022, Oldenburg.

T. VAN DER Wouden

- Ton van der Wouden en Ad Foolen (n.d.) (onder revisie). Pragmatische partikels. Nieuw hoofdstuk voor de *Algemene Nederlandse Spraakkunst*.
- Ton van der Wouden en Stef Grondelaers (2022). Onbepaalde voornaamwoorden in het Nederlandse taalgebied: een corpusstudie. Lezing Colloquium Taal en Tongval, Gent, november 2022.
- Frans Zwarts (1981). Negatief Polaire uitdrukkingen 1. *Glott* 1, 35–132. (via dbnl.org)
- Frans Zwarts (1995). Nonveridical contexts, *Linguistic Analysis* 25, 286–312.

Ton van der Wouden
Meertens Instituut
ton.van.der.wouden@meertens.knaw.nl